

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.9>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ВНАСЛІДОК СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Пархоменко Павло Іванович,
кандидат юридичних наук
суддя Бахмацького районного суду
Чернігівської області

Стаття присвячена теоретичному дослідженню правового регулювання, аналізу практики правозастосування та міжнародного досвіду, як основ для формування керівних принципів документування порушення прав дитини внаслідок сексуального насильства.

Стан наукових досліджень в більшій мірі стосується кримінального аспекту сексуального насильства та присвячений аналізу даної категорії, як загального явища, без виокремлення особливостей порушення прав дитини, і тим більше аналізу можливості впливу адміністративно-правового регулювання на вказану проблему.

В роботі автор виходить за межі кримінальної юстиції і обґрунтовує також важливість адміністративно-правового регулювання, як правового підґрунтя відповідних керівних принципів.

Також зроблена спроба наукового обґрунтування практичної значимості та необхідності втілення в життя відповідних керівних принципів, які були запропоновані в рамках проекту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні», метою яких є надання представникам правоохоронних органів, суддям, адвокатам інструментарію з документування порушень прав дитини, пов'язаних з сексуальним насильством.

Правова природа їх формування лежить у площині виконання державою свого позитивного обов'язку по захисту прав дитини, що проявляється і в реалізації управлінських функцій держави, в тому числі, і за допомогою норм адміністративного права.

Керівні принципи документування порушення прав дитини внаслідок сексуального насильства можна визначити, як засновані на міжнародних зобов'язаннях та загальноновизнаних стандартах у сфері прав дитини, основні засади та ідеї, які сприяють документуванню порушень прав дитини, пов'язаних із сексуальним насильством.

В статі виділено такі керівні принципи, як забезпечення якнайкращих інтересів дитини; роль та відповідальність держави; співвідношення права підозрюваного/обвинуваченого на справедливий суд та прав потерпілого від сексуального насильства; своєчасність; безпеки та конфіденційності; участь дитини в ухваленні рішень, що її стосуються. Більша частина з описаних керівних принципів охоплює широку сферу правового регулювання і є частиною системи правосуддя дружнього до дитини.

Ключові слова: керівні принципи, права дитини, правосуддя дружнє до дитини, сексуальне насильство, якнайкращі інтереси дитини.

Parkhomenko Pavlo. International standards and administrative-legal principles for the formation of guidelines for documenting the violation of children's rights as a result of sexual violence

The article is devoted to the theoretical study of legal regulation, analysis of law enforcement practice and international experience as the basis for the formation of guiding principles for documenting the violation of children's rights as a result of sexual violence.

The state of scientific research to a greater extent concerns the criminal aspect of sexual violence and is devoted to the analysis of this category as a general phenomenon, without distinguishing the specifics of the violation of the rights of the child, and even more so to

the analysis of the possibility of the influence of administrative and legal regulation on the specified problem.

In the work, the author goes beyond the limits of criminal justice and justifies the importance of administrative and legal regulation as the legal basis of the relevant guiding principles.

An attempt was also made to scientifically substantiate the practical significance and the need to implement the relevant guiding principles that were proposed within the framework of the Council of Europe project "Combating violence against children in Ukraine", the purpose of which is to provide representatives of law enforcement agencies, judges, lawyers with a toolkit for documenting rights violations child related to sexual violence.

The legal nature of their formation lies in the state's fulfillment of its positive obligation to protect the rights of the child, which is also manifested in the implementation of the state's administrative functions, including through the norms of administrative law.

The Guidelines for Documenting Violations of Children's Rights Due to Sexual Violence can be defined as based on international obligations and generally recognized standards in the field of children's rights, the main principles and ideas that contribute to the documentation of violations of children's rights related to sexual violence.

The article highlights such guiding principles as ensuring the best interests of the child; the role and responsibility of the state; the relationship between the right of the suspect/accused to a fair trial and the rights of the victim of sexual violence; timeliness; security and privacy; participation of the child in making decisions concerning him. Most of the described guidelines cover a wide area of legal regulation and are part of the child-friendly justice system.

Key words: *guidelines, child rights, child-friendly justice, sexual violence, best interests of the child.*

Вступ. В Стратегії запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом в Україні зазначено, що до початку конфлікту в Україні повідомлення про випадки сексуального та ґендерно-зумовленого насильства були неповними через низку причин, таких як: стигма та культура мовчання; недосконала нормативно-правова база щодо реагування на сексуальне та ґендерно-зумовлене насильство; обмежений доступ жертв до правосуддя та спроможність органів влади розслідувати злочини, переслідувати та притягати до відповідальності кривдників; порушені механізми перенаправлення, включаючи обмежені послуги медичної та психосоціальної підтримки для жертв та потерпілих. Коли розпочався конфлікт, ці проблеми стали більш очевидними. Наприклад, прогалини в законодавстві, зокрема відсутність чітких визначень, низька спроможність правоохоронних органів документувати та розслідувати випадки сексуального насильства, обмежені послуги судово-медичної експертизи впливають на майбутнє можливе кримінальне переслідування за вчинення злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [1, с. 7].

Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства завжди

потребував серйозної уваги з боку держави, він виходить за рамки дії кримінальної юстиції і пов'язаний із прийняттям ряду управлінських рішень, які відображають обов'язки держави по захисту прав дитини.

Ситуація ускладнюється тим, що багато дітей від початку повномасштабного вторгнення було вивезено за межі України і мета осіб, які сприяли їхньому переміщенню через державний кордон, не завжди була доброчесною. Крім того, на тимчасово окупованих територіях, куди сьогодні не має доступу правоохоронна та судова системи України, вчиняються злочини, пов'язані із порушенням статевої свободи та недоторканості [2].

Наведені обставини вимагають пошуку шляхів для створення інструментів з документування порушень прав дитини, пов'язаних з сексуальним насильством.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що вчені приділяли значну увагу проблемам різних сфер, які стосуються сексуального насильства.

Наприклад Грищенко А.Л. було проведено аналіз проблемних питань кваліфікації сексуального насильства, як форми домашнього насильства [3].

Дудоров О.О. та Хавронюк М. І. надали науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України щодо відпові-

дальності за домашнє насильство і насильство за ознакою статі [4].

Актуальні проблеми сімейного насильства були досліджені в колективній монографії під загальною редакцією професора Перцевої Т.О. та професора Огоренко В.В. [5].

Мазніченко Д.О. провів дослідження щодо проблеми удосконалення інституту адміністративної відповідальності в сфері захисту дитини від насильства в сім'ї в Україні [6].

Проте, такі наукові дослідження в більшій мірі стосуються кримінального аспекту сексуального насильства та присвячені аналізу даної категорії, як загального явища, без виокремлення особливостей порушення прав дитини, і тим більше аналізу можливості впливу адміністративно-правового регулювання на вказану проблему.

Поряд із цим зазначимо, що автором разом із професором Георгієм Поповим та незалежним експертом в галузі захисту дітей та віктимології Іриною Урумовою, в рамках проекту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» було розроблено Керівні принципи та методичку документування порушень прав дитини внаслідок сексуального насильства, метою яких є надання представникам правоохоронних органів, суддям, адвокатам інструментарію з документування порушень прав дитини, пов'язаних з сексуальним насильством [7].

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження правового регулювання, аналіз практики правозастосування та міжнародного досвіду, як основ для формування керівних принципів документування порушення прав дитини внаслідок сексуального насильства.

Поставлена мета пов'язується із необхідністю наукового обґрунтування практичної значимості та необхідності втілення в життя відповідних керівних принципів, які були запропоновані Радою Європи.

Новизна роботи полягає в тому, що в ній зроблена спроба в досліджуваному питанні вийти за межі кримінальної юстиції і обґрунтувати також важливість адміністративно-правового регулювання, як правового підґрунтя відповідних керівних принципів.

Результати дослідження. Сексуальне насильство є одним з найбільш тяжких порушень прав дитини. Провівши узагальнена поглядів на сексуальне насильство Романцова С.В. висловила позицію, що під сексуальним насильством щодо дітей пропонується розуміти протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає її подальшій соціалізації [8, с. 64].

З нашої точки зору сексуальне насильство по відношенню до дітей виходить за рамки кримінального права, що вимагає комплексного погляду на вказане явище.

Говорячи про керівні принципи, як інструмент з документування порушень прав дитини, пов'язаних з сексуальним насильством, ми висловимо позицію, що правова природа їх формування лежить у площині виконання державою свого позитивного обов'язку по захисту прав дитини, що проявляється і в реалізації управлінських функцій держави, в тому числі, і за допомогою норм адміністративного права.

Свою думку ми обґрунтуємо, тим, що в даному випадку мають місце публічно-правові відносини у вигляді людина – держава, вони виходять за рамки кримінального права та вимагають від органів держави застосування засобів адміністративного впливу різного характеру, включаючи впорядкування адміністративних норм та вдосконалення адміністративної практики.

Нижче ми виділимо шість керівних принципів, більша частина з яких охоплює широку сферу правового регулювання і є частиною системи правосуддя дружнього до дитини.

Перший і базовий принцип – «забезпечення якнайкращих інтересів дитини» закріплений в статті 3 Конвенції ООН про права дитини [9], яка орієнтує на те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

На національному рівні із положень статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» [10] можна прослідкувати, що забезпечення найкращих інтересів дитини це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити.

Саме поєднання норм міжнародного права та спеціального національного закону у сфері охорон дитинства свідчить про важливу адміністративно-правову природу даного принципу, оскільки норми кримінального права не містять безпосереднє його закріплення, що не виключає застосування описуваного принципу при документуванні порушення прав дитини внаслідок сексуального насильства.

Ірина Урумова підкреслила, що це означає, що працівники системи правосуддя, а також інші зацікавлені сторони, які беруть участь у виявленні, припиненні, розслідуванні та судовому переслідуванні випадків насильства щодо дітей, повинні ретельно оцінювати наслідки своїх дій та рішень щодо постраждалої дитини або дитини-свідка й адаптувати їх до найкращих інтересів дитини. Ці групи практичних фахівців також повинні володіти відповідними знаннями та навичками, щоб мати можливість на практиці застосовувати принцип найкращих інтересів дитини [7, с. 28].

Наступним важливим принципом є «роль та відповідальність держави» за дотримання прав дітей, яка визначається як міжнародними зобов'язаннями, взятими Україною, так і положеннями Конституції України (стаття 52) і впливає із позитивних зобов'язань держави по захисту прав дитини.

Стаття 19 Конвенції ООН про права дитини [9] містить положення про обов'язок держави в сфері захисту дитини від усіх форм насильства.

У цьому аспекті Комітет ООН з прав дитини підкреслив, що згадування Держав-учасниць у статті 19 Конвенції пов'язано з обов'язками Держав-учасниць нести свою відповідальність стосовно

дітей не лише на національному рівні, але також на провінційному та муніципальному рівнях. До цих особливих обов'язків належать: докладання належних зусиль та обов'язок попереджати насильство або порушення прав людини; захист дітей-жертв та свідків від порушень прав людини; проведення розслідування та покарання винних; забезпечення доступу до відшкодування в разі порушення прав людини; надання підтримки та допомоги батькам та іншим опікунам; забезпечення для всіх осіб, які в ході своєї роботи несуть відповідальність за попередження насильства, захист від нього та реагування на нього, зокрема і в рамках системи правосуддя, можливості займатися питаннями потреб дітей та дотриманням їхніх прав [11].

Держави повинні розробляти заходи та програми, які спираються на перевірені дані та визначаються високими інтересами дітей, щоб виявляти фактори, котрі породжують насильство, та ефективно реагувати на всі його прояви [12, с. 11].

Ключова роль держави проявляється в її можливостях і обов'язку запроваджувати: законодавчі, судові, адміністративні, соціальні та освітні заходи; забезпечувати основу, де можна було б створити координуючу структуру для викорінення сексуального насильства тощо, що з нашої точки зору залежить від формування адміністративно-правового регулювання сфери захисту прав дитини.

Принцип «співвідношення права підозрюваного/обвинуваченого на справедливий суд та прав потерпілого від сексуального насильства» є більш характерним для сфери кримінальної юстиції, але окремі сфери його реалізації не можуть обійтись без впливу адміністративно-правового регулювання.

В першу чергу виразимо позицію про те, що хибним є підхід, що захист прав потерпілого може звужувати права підозрюваного (обвинуваченого), але нерозуміння цього може призвести до неефективності розслідування випадків сексуального насильства. Права людини для обох сторін мають бути збалансовані та задоволені.

Не випадково в Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [13]

закріплений підхід про те, що кожна Сторона забезпечує унеможливлення обмеження заходами, які застосовуються відповідно до визначеної глави Конвенції, прав на захист і вимог стосовно справедливого та неупередженого судового розгляду.

В Рекомендаціях Комітет міністрів Ради Європи наголошує на необхідності домагатися захисту прав та інтересів дітей та неповнолітніх у ході процесу, поважаючи при цьому права обвинувачених. Також потрібно забезпечувати особливі умови під час слухань із дітьми, які були постраждалими або свідками сексуальної експлуатації, щоб знизити травматичні впливи таких слухань та підвищити достовірність їхніх заяв, поважаючи при цьому їхню гідність [14].

Дієвим буде підхід із використанням методики «Зелена кімната» та запровадженням моделі «Барнахус», які зосереджені на захисті прав потерпілого або свідка сексуального насильства і водночас не оминають гарантій для сторони захисту, про що ми більш детально згадували в інших дослідженнях [15] і висловлювали позицію щодо адміністративно-правових засад реалізації відповідних підходів.

Принцип «своєчасності» у справах щодо сексуального насильства стосовно дітей посідає одне з ключових практичних значень, оскільки несвоєчасно ухвалене рішення може призвести до втрат відповідного ресурсу (інформації, свідчень, іншої доказової бази тощо), негативно вплинути на дотримання прав дитини жертви (свідка) сексуального насильства.

Окремі елементи та зміст даного принципу прослідковуються в численних джерелах міжнародного права різної сили.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства вимагає забезпечувати пріоритетне розслідування та кримінальне провадження у справах щодо сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей, а також проведення їх без будь-яких необґрунтованих затримок (частина третя статті 30).

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, орієнтують на уникнення невинуватих затримок, наголошують, що під

час усіх розглядів за участю дітей принцип актуальності повинен застосовуватися для забезпечення якнайшвидшого реагування та захисту прав та інтересів дитини при дотриманні верховенства права. Слід мати на увазі, що діти по-різному сприймають час, на відміну від дорослих, і фактор часу дуже важливий для них [16].

Нажаль, вказаний принцип чітко не закріплений в Законі України «Про охорону дитинства» [10] та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [17], але частина друга статті 4 останнього містить правові підстави для застосування міжнародних стандартів маючи формулювання про те, що у разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини.

Даний принцип охоплює багато аспектів у питанні документування порушень прав дитини, пов'язаних із сексуальним насильством, включаючи судовий розгляд таких порушень у широкому його розумінні (від початку досудового розслідування до виконання судового рішення).

Брак оперативності на початку виявлення сексуального насильства може вплинути на права всіх учасників провадження, що вимагає достатнього планування, ресурсів, підготовки персоналу тощо.

Принцип «безпеки та конфіденційності» можна прослідкувати із положень згаданого нами Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який забезпечує гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (пункт 1 частини першої статті 4).

В свою чергу Керівні принципи ООН щодо відправлення правосуддя в справах

за участю постраждалих дітей і дітей-свідків злочину [17] містять таку вимогу: якщо безпека постраждалої дитини або дитини-свідка може бути поставлена під загрозу, мають вживатися відповідні заходи, що передбачають повідомлення відповідних органів влади про ці ризики безпеки й захист дитини від такого ризику до, під час і після процесу відправлення правосуддя. Ця вимога перегукується з керівним принципом 11 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, в якому нагадується, що «в усіх судових і позасудових розглядах або інших втручаннях діти мають бути захищені від шкоди, зокрема від залякування, репресій та повторної віктимізації» [16].

Ірина Урумова розкриваючи зміст даного принципу наголошує, що на практиці це призводить до необхідності дотримання низки вимог, які стосуються законодавства, правил і процедур, а також практичних заходів. Дослідник підкреслює, що важливим для реалізації даного принципу буде необхідність створення таких умов, щоб всі фахівці, які безпосередньо працюють із дітьми, мали основні навички, пов'язані з безпекою, спілкуванням з дітьми; наголошено на належній перевірці фахівців та оцінці ризиків, щоб запобігти доступу до дітей з боку осіб, які потенційно можуть становити для них небезпеку [7, с. 34–35].

Враховуючи недосконалість правового регулювання в даному питанні важливого значення набуває адміністративно-правове регулювання, що можливо здійснити через законодавчі, відомчі, а також регулятивні рішення.

Принцип «участі дитини в ухваленні рішень, що її стосуються» в загальному вигляді базується на статті 12 Конвенції ООН про права дитини, яка закріплює положення про те, що Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Важливо відзначити, що, хоча право дитини бути вислуханою передбачає як безпосередню участь, так і участь через

представника або відповідний орган, Комітет ООН з прав дитини рекомендує, щоб «дитина по можливості отримувала змогу бути безпосередньо вислуханою в ході будь-якого розгляду». Водночас Комітет підкреслює, що «в багатьох справах (цивільних, кримінальних або адміністративних) існує ризик конфлікту інтересів дитини та інтересів її найочевиднішого представника (одного з батьків). Якщо вислуховування дитини відбувається через представника, вкрай важливо, щоб представник правильно передав думку дитини особі, яка ухвалює рішення [18].

Хоча кожна дитина має право бути вислуханою та сприйнятою серйозно, але не буде його порушенням не погодження з поглядами дитини, але обов'язково необхідно надавати поглядам дитини належного значення.

В статті 9 Закону України «Про охорону дитинства» [10] даний принцип пов'язується із правом дитини на отримання інформації.

Зміст і обсяг права на доступ до інформації роз'яснюються в Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [16], де зазначається, що після їхнього першого звернення до системи правосуддя або інших компетентних органів і впродовж усього цього процесу діти та їхні батьки повинні оперативним та в належний спосіб повідомлятися, зокрема про: їхні права; відповідну систему та процедури; наявні механізми підтримки дитини під час участі в судових або позасудових процедурах; доречність і можливі наслідки конкретного судового або позасудового розгляду; звинувачення або подальші заходи, вжиті в зв'язку з їхньою скаргою (у відповідних випадках); час і місце судового розгляду та інших відповідних подій; доступність заходів захисту; наявні механізми перегляду рішень, що стосуються інтересів дитини; наявні можливості отримання відшкодування від правопорушника або від держави; наявність служб або організацій, які можуть надавати підтримку; будь-які спеціальні заходи, доступні для максимально можливого захисту їхніх найкращих інтересів».

Висновки. Проводячи узагальнення викладеному виділимо шість керівних принципів, які тісно пов'язані між собою і підлягають застосуванню, як єдине ціле.

Такими принципами є:

– забезпечення якнайкращих інтересів дитини;

– роль та відповідальність держави;

– співвідношення права підозрюваного/обвинуваченого на справедливий суд та прав потерпілого від сексуального насильства;

– своєчасність;

– безпеки та конфіденційності;

– участь дитини в ухваленні рішень, що її стосуються.

Вони носять комплексний характер, вироблені на основі існуючих міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини, із врахуванням практики їх застосування та особливостей націо-

нально-правового регулювання, є складовою частиною правосуддя дружнього до дитини.

Керівні принципи являють собою практичний інструмент з документування порушень прав дитини, пов'язаних з сексуальним насильством, який може стати орієнтиром для слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, інших осіб, які працюють із дітьми, постраждалими внаслідок сексуального насильства.

Аналіз теоретичних джерел та норм права, які покладені в основу формування запропонованих керівних принципів дає нам можливість визначити їх, як засновані на міжнародних зобов'язаннях та загальновизнаних стандартах у сфері прав дитини, основні засади та ідеї, які сприяють документуванню порушень прав дитини, пов'язаних із сексуальним насильством.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегія запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом в Україні : ООН Жінки та Моніторингова Місія ООН з прав людини. Київ, 2018. 37 с.
2. Онлайн-зустріч з нагоди презентації Керівних принципів та методики документування порушень прав дитини внаслідок сексуального насильства. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/news-event/news/-/asset_publisher/m9nDZlgeFMpW/content/online-meeting-to-present-guidelines-and-methodology-for-documenting-child-rights-violations-resulting-from-sexual-abuse?_101_INSTANCE_m9nDZlgeFMpW_viewMode=view/ (дата звернення 20.03.2023).
3. Грищенко А.Л. Проблемні питання кваліфікації сексуального насильства, як форми домашнього насильства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського Серія: юридичні науки*. 2022. Том 33 (72) № 1. С. 70–74.
4. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / Дудоров О. О. та ін. ; за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте. 2019. 288 с.
5. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Перцева Т.О. та ін. ; за заг. ред. Т.О.Перцевої та В.В. Огоренко. Дніпро. 2021. 188 с.
6. Мазніченко Д.О. Щодо проблеми удосконалення інституту адміністративної відповідальності в сфері захисту дитини від насильства в сім'ї в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 34. Том 2. С. 101–106.
7. Керівні принципи та методика документування порушень прав дитини внаслідок сексуального насильства. / П. Пархоменко та ін. ; за заг. ред. О. Калашник. Київ. 2022. 71 с.
8. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 244 с.
9. Конвенція ООН про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 20.03.2023).
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 981.
11. Зауваження загального порядку № 13 «Право дитини на свободу від усіх форм насильства» : прийняті Комітетом ООН з прав дитини 18 квітня 2011 р. *База даних рішень договірних органів ООН*. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRC%2FC%2FGC%2F13&Lang=ru (дата звернення 20.03.2023).

12. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства. 48 с. URL: <https://rm.coe.int/168046eb82> (дата звернення 20.03.2023).

13. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) : укладена та підписана 25 жовтня 2007 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення 20.03.2023).

14. Рекомендація № R(91)11 Комітету міністрів Ради Європи Державам-членам щодо протидії експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітнім від 9 вересня 1991 року. (неофіційний переклад). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/154923___154923 (дата звернення 20.03.2023)

15. Пархоменко П.І. Організаційно-правові засади запровадження моделі «Барнахус». *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2021. № 15. С. 65–71

16. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення 20.03.2023).

17. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

18. Зауваження загального порядку № 12 «Право дитини бути заслуханою» : прийняті Комітетом ООН з прав дитини 20 липня 2009 р. *База даних рішень договірних органів ООН*. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CR%2FC%2FGC%2F12&Lang=ru (дата звернення 20.03.2023).